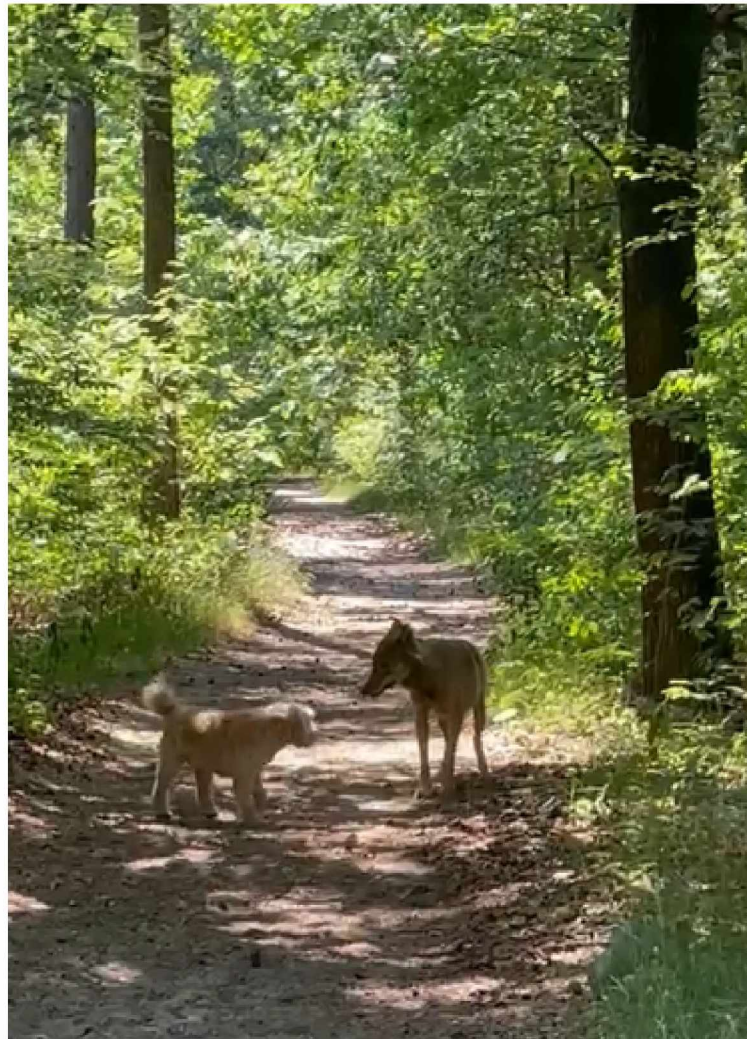

Plan van aanpak

Zenderen van wolven op de Utrechtse Heuvelrug

5.1.2.e

Plan van aanpak zenderen van volwassen wolven op de Utrechtse Heuvelrug

Auteur(s):	5.1.2.e
Kwaliteitscontrole:	5.1.2.e
Omslagfoto:	Wolvenmeldpunt
Datum:	24 juli 2024
Projectnummer:	2024.1815

Inhoudsopgave

1	Inleiding en duiding situatie	4
1.1	Aanleiding	4
1.2	Lessen uit eerdere projecten	4
2	Advies tot vervolgstappen	7
2.1	Verminderen versturende invloeden	7
2.2	Analyseren en monitoren situatie	7
2.3	Negatieve conditionering	8
2.3.1	Het vangen met een pootklem en verdoven	9
2.3.2	Negatief conditioneren door schieten met een niet-lethaal projectiel	10
2.4	Zenderen	11
2.5	Samenvatting van het advies	12
3	Werkwijze voor de uitvoering	13
3.1.1	Team	13
3.1.2	Uitvoering	14

1 Inleiding en duiding situatie

1.1 Aanleiding

Op 6 juli en 16 juli zijn er twee incidenten geweest met wolven. Bij het eerste incident is een hondje op korte afstand de eigenaresse gepakt en meegenomen, bij het tweede incident is een charge van een wolf op een kindje geweest dat daarbij lichtgewond is geraakt. Hoewel het gedrag door de experts als natuurlijk wordt gekenmerkt is het ook ongewenst gedrag en vraagt het volgens de experts om een interventie naar het betreffende wolvenpaar. In bijlage 1 is de omschrijving, de expert duiding en het advies opgenomen. De voorliggende vergunningaanvraag is een invulling van dat advies.

1.2 Lessen uit eerdere projecten

Om een onderbouwd advies te geven voor vervolgstappen is het belangrijk om te beschrijven welke lessen zijn getrokken uit eerdere projecten in zowel Nederland als buitenland.

Utrechtse Heuvelrug

Het verdoven en zenderen, met inzet van een verdovingsgeweer, van GW3237m op de Utrechtse Heuvelrug is vorig jaar (augustus-oktober 2023) niet gelukt. De reden hiertoe ligt in de aanpak om in de buurt te komen van GW3237m. Gezien de gedragingen van de wolf is er vorig jaar voor gekozen om de schutter via live camera's dichtbij de wolf te krijgen. De schutter is niet binnen schootsafstand (maximaal 30 meter) van de wolf gekomen. Daardoor is het niet gelukt de wolf te verdoven en dus ook niet om te zenderen.

In februari 2024 is na een voorval door wolvenexperts geadviseerd opnieuw te gaan zenderen, maar dat uiterlijk te proberen tot 1 april om het vangen van een eventueel aanwezige drachtige wolvin te voorkomen (er waren toen aanwijzingen voor de aanwezigheid van een teef). Aangezien de periode tussen de start van het vangen en zenderen tot 1 april kort was, heeft de provincie ervoor gekozen om op dat moment geen vang- en zenderproject te starten.

In dit advies wordt meegegeven om het wolvenpaar met dezelfde methode te vangen en verdoven als eerder is aangevraagd voor wolf. De meest effectieve methode om een wolf te vangen is met zogeheten 'soft catch leghold traps'. Dit zijn pootklemmen die voorkomen dat een wolf door kan lopen, maar waarbij er geen risico is op letsel dat levensbedreigend is voor een wolf.

Lessen van Gelderland

In Gelderland hebben zich in de afgelopen jaren minimaal twee casussen voorgedaan, op de Hoge Veluwe en op de Noord-Veluwe, waarbij er sprake is van afwijkend gedrag van jonge wolven. Deze dieren hebben hun natuurlijke schuwheid voor een groot deel verloren en zoeken menselijke aanwezigheid actief op. Het gedrag wordt door de deskundigen uit Nederland en internationale collega's als een typisch gevolg van voedsel conditionering door mensen gekenmerkt. Hard bewijs voor het aanbieden van voedsel aan de wolf ontbreekt, maar het vertoonde gedrag van de wolf is sterk vergelijkbaar met een bedelende hond, bijvoorbeeld in huiselijke omgeving.

In het geval van de Hoge Veluwe zijn er nauwelijks serieuze maatregelen genomen om de situatie aan te pakken vanwege de houding en rol van de terreinbeheerder en de provincie Gelderland. Daarbij komt dat, in tegenstelling tot nu, er destijds geen uitgewerkte protocollen waren over hoe te handelen. Er is in de Gelderse casussen door wolvendeskundigen geadviseerd om te verdoven en zenderen, en dat eventueel op te volgen met negatieve conditionering met paintball. De Provincie Gelderland heeft besloten zichzelf een ontheffing te verlenen om de inzet van een paintball geweer mogelijk te maken. Dit initiatief werd daags na verlening opgeschort op verzoek van de Faunabescherming bij de rechtbank. Volgend op een reeks zittingen verspreid over een jaar is het uiteindelijk gelukt voldoende onderbouwing te leveren en de ontheffing in werking te kunnen laten treden. De onderbouwing en de opgedane kennis is in dit plan van aanpak verwerkt. Op het moment dat dat duidelijk was, was de termijn van de ontheffing, op een week na, verstreken. Het gedrag van de wolf op de Hoge Veluwe is na het aantreffen van een dode wolf opgehouden. Omdat het DNA van de niet-schuwe wolf niet bekend was, is niet met zekerheid te zeggen dat de dood aangetroffen wolf dezelfde wolf is geweest.

Op de Noord-Veluwe is sinds de jaarwisseling 2023-2024 een andere casus gaande welke zich tot op heden continueert. Ook in dit geval is door deskundigen geadviseerd om actie om negatieve conditionering met paintball geweer mogelijk te maken en wederom op verzoek van de stichting Faunabescherming is de vergunning geschorst tot 6 weken na bekendmaking van de beslissing op bezwaar.

Uit beide gevallen kan in elk geval geleerd worden dat de voorgenomen handelingen voldoende gesteund dienen te worden door adviezen van meerdere experts. Door de acute en onvoorspelbare aard van het voordoen van ongewenst gedrag, ontbreekt het aan gedegen wetenschappelijk onderzoek van probleemsituaties met wolven. Er zijn vrijwel geen nulmetingen van individuele wolven die later problematisch gedrag vertonen en elke situatie vraagt om situatie-afhankelijke maatregelen die de uitkomsten van zo'n studie beïnvloeden. Het geval in Utrecht is daarnaast qua aard echt anders dan de beide casussen in Gelderland. In Utrecht is geen sprake van voedsel habituatie, wat in de Gelderse situatie wel een aanleiding was om over te gaan op het gebruik van een paintball geweer om het ongewenste gedrag af te leren. In Gelderland was de Faunabescherming van mening dat eerst het aanbod van voedsel aangepakt moest worden, alsmede de publiekscommunicatie op orde moet zijn.

Andere landen

Er is geen wetenschappelijk onderzoek beschikbaar naar hoe om te gaan met probleemsituaties en het toepassen van maatregelen zoals negatief conditioneren door toepassing van pootklemmen en paintball. De ervaring die beschikbaar is, is voortgekomen uit *'trial and error'*.

Er zijn weinig praktijkvoorbeelden die lijken op de voorliggende situatie. In grote delen van Europa wordt een wolf die het gedrag heeft van deze wolf geschoten, zonder de tussenstap van negatieve conditionering (uitkomst expert meeting 2 juli 2024). Voor Europa zijn praktijkvoorbeelden verzameld in *'How to deal with bold wolves'* (Reinhard et al. 2020). Enkele Nationale Parken in Amerika hebben richtlijnen opgesteld hoe om te gaan met probleemsituaties (met name Denali NP en Yellowstone NP). Yellowstone heeft over het gebruik van paintball als middel tot negatieve conditionering gepubliceerd (Cassidy et al 2022, pers. comm. Stahler et al 2023).

Deze “best-practices” vormen de basis om maatregelen voor dit wolvenpaar op de Utrechtse Heuvelrug op te baseren. Er zijn studies gedaan naar gevallen die tot bijtincidenten geleid hebben, maar dat is steeds achteraf (Nowak et al. 2021).

2 Advies tot vervolgstappen

De interventierichtlijnen (paragraaf 1.5) geven de volgende maatregelen aan om uit te voeren:

- Verminderen aanlokkende werking van loslopende honden en verstoring
- Analyseren en monitoren situatie
- Negatieve conditionering
- Zenderen
- Publiek voorlichten

Om rust voor het wolvenpaar en de welpen te creëren is een deel van landgoed Den Treek-Henschoten van 18 juli 2024 tot in ieder geval 15 augustus 2024 door de burgemeester van Leusden middels een noodbevel aangewezen als afgesloten gebied. Daaromheen is een gebied aangewezen waar de provincie het advies heeft gegeven het gebied te vermijden.

2.1 Verminderen versturende invloeden

Bij elke probleemsituatie moet overwogen worden wat de haalbaarheid is van het weghalen van de oorzaak van het ongewenste gedrag door de wolf. In deze casus betreft dit de verstoringen van mensen en honden in het gebied waar de welpen zich bevinden. Provincie Utrecht heeft naar aanleiding van het incident op 6 juli een advies uitgedragen om het gebied Den Treek-Henschoten te vermijden. Daarnaast had provincie Utrecht (extra) toezicht in het veld georganiseerd en verschillende terreinbeherende organisaties en gemeenten hebben gezamenlijk invulling gegeven aan de publieksinformatie. Dit was na de eerdere advertenties in huis-aan-huisbladen een aanvullende maatregel om de versturende invloed van honden en mensen op de wolven te verminderen. Er zijn tot het noodbevel van kracht werd waarschuwbordjes opgehangen om aan te geven hoe mensen zich het beste kunnen gedragen in het gebied waar de wolf zich bevindt.

Met het afsluiten van een deel van het landgoed Den Treek- Henschoten wordt invulling gegeven aan het advies van de wolvenexperts.

Daarbij dient opgemerkt te worden dat de opvolging van de adviezen door het publiek dat in het gebied wandelt en recreëert is matig tot slecht, zo gaven BOA's aan. Het lijkt bij mensen, ondanks de aanwezigheid van de posters, waarschuwborden, berichten in de pers en informatie op de website, onvoldoende door te dringen dat een wolf aanwezig is die zijn welpen beschermd. Mensen weten op het moment van een confrontatie met een wolf onvoldoende wat ze moeten doen. Met het afgeven van het noodbevel zijn de verstoringen in dit deel van het gebied zeer verminderd. De terreinbeheerder heeft daags na het instellen van de afsluiting bij de provinciale coördinator van de groene BOA's aangegeven dat het grootste deel van mogelijke bezoekers gehoor geeft aan de het noodbevel. Het is daadwerkelijk rustig.

2.2 Analyseren en monitoren situatie

Op dit moment is de monitoring van de aanwezigheid van het wolvenpaar door middel van

meldingen die door het publiek worden ingestuurd naar het Wolvenmeldpunt en/of door berichten die de Zoogdiervereniging via (social) media bereiken. Deze informatievergaring is onvolledig en geeft geen actueel beeld van de situatie. Het is wel mogelijk om trends te analyseren, en waarnemingen bij te houden. Bovenal is het zeer onwenselijk dat er zich incidenten blijven voordoen, waar niet op geacteerd kan worden.

Het zenderen van het wolvenpaar, levert kennis op of de wolf zijn gedrag aanpast na het vangen. Op basis van de zenderinformatie kan de data geanalyseerd worden en kan er geadviseerd worden over vervolgstappen. Dit kan zijn, het gebied gesloten houden, of eventueel bij verslechterend gedrag aanvullend negatief conditioneren. Mocht de eerste negatieve conditionering niet werken of onmogelijk zijn, dan kan vergunning aangevraagd worden om een van de wolven uit de populatie te nemen (de wolf te doden). Met de zender is duidelijk welk individu er zorgt voor de probleemsituaties, of welke wolf als probleemwolf aangemerkt kan worden. Voor afschot zal een separate vergunning aangevraagd moeten worden.

2.3 Negatieve conditionering

Negatief conditioneren is een vorm van communicatie tussen mensen en wolven, en komt neer op het geven van een voor wolven vervelende prikkel waarbij de prikkel geassocieerd moet worden met een bepaalde omstandigheid. De effectiviteit van negatieve conditionering is, ongeacht de toegepaste maatregel, niet op voorhand te garanderen.

Het probleem met de beide ouderwolven is het problematische gedrag waarbij de dieren op korte afstand van honden en mensen komen om hun welpen te verdedigen. Minder ingrijpende vormen van negatief conditioneren, zoals met geluid of visuele middelen zijn niet effectief genoeg gebleken. Veelal vonden de aanvallen in zeer korte tijd plaats, waardoor er door mensen geen mogelijkheid was te reageren. De in de eerdere gedane vergunningsaanvraag om om de bekende wolf negatief te conditioneren zijn internationale deskundigen geraadpleegd, welke hebben aangegeven dat het niet verstandig is om de impact van in te zetten middelen op te voeren in intensiteit, maar het beter is direct een stevige prikkel toe te dienen. Om dat effectief te kunnen doen, is het cruciaal om de locatie van de dieren te weten. Daarom dient het wolvenpaar gezenderd (en daarom gevangen) te worden.

Het verdoven van het dier ten behoeve van zenderen kan beter worden bereikt door het gebruik van soft catch leghold traps met een rubber bescherming tegen verwonding en een alarmsignaal naar het vangteam zodra de soft catch leghold trap activeert. Dit is een methode die in Europa, Amerika en Canada succesvol wordt toegepast voor het onderzoek naar wolvenpopulaties, zie paragraaf 2.1.3 voor beschrijving risico's.

Zodra de wolf gevangen is in een soft catch leghold traps, wordt de wolf chemisch geïmmobiliseerd (verdoofd). Zodra de wolf voldoende geïmmobiliseerd is, wordt de zender op de wolf aangebracht en kan het dier op een rustige plaats ontwaken uit de verdoving.

Het vangen, immobiliseren en zenderen van een wolf is ook zonder aanvullende maatregel zoals paintball een sterke negatieve prikkel op zichzelf, wat de angst voor mensen kan doen toenemen.

Buitenlandse deskundigen geven aan dat aanvullende negatieve conditionering kan door na het ontwaken uit de verdoving de wolf een extra angstprikkel te geven, zodat er nog extra angst voor mensen ontstaat. Via de zender is vanaf dat moment te volgen of de wolven hun gedrag aanpassen.

Mocht er zich een nieuwe probleemsituatie zich voordoen, dan adviseren wij om aanvullend negatief te conditioneren door middel van paintball.

Hierna volgt een onderbouwing van:

- het vangen met een soft catch leghold trap en verdoven
- aanvullend negatief conditioneren
- waarom in dit geval zenderen nodig is in combinatie met negatief conditioneren

2.3.1 Het vangen met een pootklem en verdoven

Het verdoven kan beter slagen in een gecontroleerde situatie waarin de wolf is gevangen in een softcatch leghold trap. Deze worden geactiveerd wanneer een springveer in het mechanisme met een af te stellen kracht wordt ingedrukt. Met een goede afstelling wordt voorkomen dat kleinere zoogdieren of jonge wolven het mechanisme kunnen activeren. Zodra geactiveerd sluit de klem zich om de poot van de wolf heen, zonder deze poot serieus te verwonden. Het kan voorkomen dat er een blauwe plek of ander ongerief ontstaat, maar dit vormt vrijwel nooit een gevaar voor het overleven van een wild dier. Dit wordt ondersteund door review studies uitgevoerd door Turnbull *et al.* (2013) en Gese *et al.* (2019).

Daarbij is belangrijk dat er gebruikt gemaakt wordt van een alarm aan de pootklem die het projectteam alarmeert zodra de pootklem is geactiveerd, zoals in dit project zal worden toegepast. Dit voorkomt langdurige stress bij wolven, wat zich kan uiten als knagen aan de metalen constructie van de pootklem, met mogelijk schade aan het gebit tot gevolg.

Risico's vangen en verdoven - algemeen

Elke poging tot vangen en verdoven is een risico. Een allergische reactie op enig bestanddeel van het verdovingsmiddel, valt niet te voorzien, maar is naar weten van het projectteam nog nooit voorgekomen in Europese projecten waarbij wolven zijn gevangen. Bovendien zal snel een dierenarts ter plaatse zijn die kan handelen. Andere problemen zijn in algemene zin goed te ondervangen door monitoring van een verdoofd dier, met alert reageren, gepaste maatregelen en een goede voorbereiding. Ten overvloede vermelden we dat de risico's op blijvend letsel of overlijden marginaal zijn, ten opzichte van de volgende trede in de interventierichtlijn: wegnemen uit de populatie. De periode waarin gekende risico's bestaan is voor wolventeven van kort voor de bevalling tot de eerste zes tot acht weken na geboorte van de welpen. De eerste drie weken kunnen welpen hun temperatuur onvoldoende regelen met gevaar voor onderkoeling. Tussen week 3 tot 6 na de geboorte komen welpen wel buiten het hol, maar hebben onvoldoende motoriek en besef om zich bij dreigend gevaar tijdig te verbergen. Vanaf 8 weken na de geboorte worden welpen vaak al verplaatst naar een eerste rendez-vous plek en leven ze louter bovengronds (Packard J.M. in Mech & Boitani, 2003).

Na toedienen van een verdoving duurt het een periode voordat een wolf/wolvin uit narcose

ontwaakt. In het geval van een zogende teef is het verdovingsmiddel in die ontwakingsperiode goeddeels gemetaboliseerd met weinig tot geen gevolgen voor doorgifte bij het zogen door een wolvin (mond. med. H. Luten, wildlife dierenarts). Omdat vooraf niet te bepalen valt welke wolf er gevangen wordt, worden tijdens de periode dat welpen worden geboren geen vangacties ondernomen. Wat later in de tijd brengen welpen steeds langere periode alleen door en is afwezigheid van een van de ouders voor enkele uren van geen invloed op hun overleving. De meest kwetsbare periode zijn de eerste zes tot acht weken. Daarmee is de meest kwetsbare periode vanaf half april tot eind juni.

Het verdoven van een wolf in een soft catch leghold trap kan op een afstand van ca. 5 meter met een verdovingsgeweer worden uitgevoerd. Deze methode verdient de voorkeur boven de methode met een net of deken om de wolf te immobiliseren en vervolgens te verdoven, omdat het verdoven met het geweer voor het dier minder stressvol is. Het is daarbij vooral zaak om alle voorbereidingen op afstand getroffen te hebben, zodat er niet meer dan onvermijdbare stress optreedt, door zo snel en efficiënt mogelijk de wolf te benaderen en verdoving toe te dienen. Vervolgens wordt op enige afstand, doch binnen zicht, afgewacht tot de verdoving ingetreden is.

Wolven zijn sterk monogaam en gaan veelal een band aan voor het leven. Uit telemetrie gegevens uit Zweden blijkt dat een paar wolven voor 70% van alle bepaalde punten niet verder dan 100 meter uit elkaar liepen. Daarmee bepaalt het gedrag van de een ook sterk dat van de ander. Het vangen van een van de ouderdieren helpt dan ook al om de locatie goed te bepalen. Indien beide wolven gevangen en gezenderd worden kan de monitoring nog accurater zijn.

De aanwezigheid van welpen, is zoals uit het advies blijkt van groot belang. Wij weten uit literatuur dat een teef de eerste drie weken na de geboorte (in regel is de geboorte eind april/begin mei) bij de jongen in het hol verblijft. De welpen zijn niet in staat hun lichaamstemperatuur zelfstandig op peil te houden. Ook in de volgende periode tot ca. 6 weken oud (half juni) verblijft de moeder een groot deel van de tijd in het hol (Packard J.M. in Mech & Boitani 2003). Deze periode levert de reu het voedsel aan. Dit wordt aangesleept als prooi of uitgespuugd als gegeten delen van een prooi. Na deze periode gaat de teef weer mee op jacht met de reu. Het ouderpaar laat de welpen overdag vaak langere periode alleen op een rendez-vous plek. De ouders slapen vaak op enige afstand om niet voortdurend als 'speelgoed' gebruikt te worden door de welpen en brengen doorgaans eens per etmaal voedsel aan, waarna er een periode gesocialiseerd wordt met de welpen. Beide ouders zijn intensief betrokken bij de welpen. Het vangen van de welpen kan voorkomen worden door de instellingen van de SCT op een juiste wijze in te stellen.

Van de ervaring die een wolf opdoet bij verdoven en zenderen kan al een negatief conditionerende werking richting mensen uit gaan. Wat door de aanvrager als een positief neveneffect wordt beschouwd. Daarnaast is het met het zenderen de monitoring mogelijk gemaakt om niet-lethale projectielen in te zetten voor eventuele aanvullende negatieve conditionering, dit wordt beschreven in de volgende paragraaf.

2.3.2 Negatief conditioneren door schieten met een niet-lethaal projectiel

Internationaal is al diverse keren met niet lethale projectielen op wolven geschoten (om het gedrag

bij te sturen). Het gaat in zulke gevallen om het schieten met projectielen zoals paintballs, rubberen kogels of 'bean-bags'. Deze wijze van afschrikken heeft zich internationaal bewezen als effectieve maatregel voor het negatief conditioneren van grote roofdieren, waaronder wolven. Er is altijd kans op een verwonding, maar deze kans wordt als klein ingeschat en komen dusdanig zelden voor dat exacte cijfers niet voorhanden zijn. Er is voor toepassing in Utrecht gekozen voor paintball. De risico's van bean-bags is door de grote spreiding en kans op letsel aan ogen niet te verantwoorden. En de inslagenergie van rubberen kogels is op korte afstanden -onder 30 meter- te hoog. Op grotere afstand is het leereffect voor een wolf, om de situatie van mens en hond te koppelen aan een negatieve ervaring, onduidelijk. De toepassing van paintball op afstanden tussen 15 – 30 meter biedt goede trefzekerheid (enkel op de achterhand van de wolf), een gering risico op verwonding voor de wolf of voor de schutter en een helder leermoment voor de wolf.

Paintball is oorspronkelijk ontworpen voor recreatief menselijk gebruik. Het heeft voldoende impact om aversief te werken en heeft grote veiligheidsmarges. In Yellowstone National Park in de Verenigde Staten wordt dit middel daarom tegenwoordig als standaard toegepast bij wolven die probleemsituaties veroorzaken (Cassidy et al 2022). Het is een veilig middel indien correct toegepast en gericht op de achterste delen van het lichaam, de gespieerde achterhand; niet de zijde of de kop met risico voor de ogen. Tegenwoordig gebruikt men biologisch afbreekbare krijt-paintballs, maar voorheen ook gewone paintballs met eenzelfde impact. Ze bieden een ruime veiligheidsmarge, maar veroorzaken ook een gewenste fysieke reactie van ongemak die effectief zijn tijdens leerzame momenten waarop je negatief gedrag probeert te veranderen zoals wolven die te dicht bij mensen komen. De ervaring leerde dat 84% van de beschoten wolven onmiddellijk reageerde na zo'n actie (pers. comm. Stahler et al 2023).

"The success of paintballs in 84% of encounters and the extremely low risk of injury to the animal make paintballs the preferred method for hazing wolves in Yellowstone National Park. We would recommend the use of this method in other areas experiencing issues with habituated wolves. Paintball guns and munitions are a safe and effective tool to use along a course of management action to stop or reverse undesirable behaviors in wild wolves"

In aanvulling op de praktijkervaring uit Yellowstone NP is er in Duitsland praktijkonderzoek gedaan naar de technische werking van in te zetten munitie om effecten in te kunnen schatten voor de inzet bij negatieve conditionering van wolven (Börner & Springborn, 2017).

Het gebruik van 'paintball' is in de provincie Gelderland meerdere keren aangevochten door de Faunabescherming. De Faunabescherming is door de voorzieningenrechter in het gelijk gesteld (Rechtbank Midden-Nederland, 2022), maar de zaak is daarna opnieuw voor de rechter geweest tijdens een bodemprocedure, waarbij het gebruik van paintball is toegelaten. Echter, de tijd voor de geldigheid van de aangevraagde vergunning was nadien nagenoeg verstreken. De rechtbank Midden-Nederland heeft in de uitspraak van 24 januari 2024 bevestigd dat een paintballgeweer een effectief en proportioneel middel kan zijn voor negatieve conditionering.

2.4 Zenderen

Door een wolf te zenderen is het mogelijk om het gedrag van de wolf na een invasieve maatregel te volgen en de effectiviteit van de maatregel te beoordelen. Als uit de zenderdata blijkt dat de wolf in de nabijheid van mensen komt, of er zich incidenten voordoen kan op basis van het advies van wolvendeskundigen besloten worden welke vervolgacties worden uitgevoerd. Doordat de wolf een zender heeft, is de wolf enerzijds makkelijker te lokaliseren om hem aanvullend negatief te conditioneren, doordat hij live te volgen is. Anderzijds kunnen de waarnemingen van wolven die te dicht bij mensen komen in het wolvenmeldpunt worden geverifieerd met de zenderdata van het betreffende individu.

Bovendien is het mogelijk om in de dagen na het zenderen van afstand (met verrekijker o.i.d.) te zien of de wolf verwondingen heeft opgelopen, en zich voldoende kan voortbewegen.

Als een situatie ertoe leidt dat moet worden besloten een wolf te doden dan is door de zender met grote zekerheid de goede wolf te doden. Mocht een andere wolf gezenderd zijn, dan hoeft die wolf met grote zekerheid *niet* te worden geschoten.

De zender blijft tijdelijk om de nek van de wolf. Door het slijten van een katoenen verbinding valt de zender na verloop van tijd af. Dit is afhankelijk van veel facetten, maar veelal verliest een wolf de zender binnen 2 jaar.

Een nadeel van zenderen is dat een wolf moet worden verdoofd. Er is bij alle wilde dieren een kans dat het dier onverwacht heftig reageert op het verdovingsmiddel en eventueel zelfs kan overlijden. De inzet van veilig verdovingsmiddel en een ervaren wildlife dierenarts verkleint dit risico. Het verdovingsmiddel is tientallen keren ingezet op andere plaatsen in Europa en Amerika. Daarbij is nooit gevoeligheid voor de werkzame stof aangetoond. Daarom wordt het middel gezien als veilig. Er blijft altijd kans op een individuele gevoeligheid voor de werkzame stof.

Daarnaast is een nadeel van een gezenderde wolf dat het dier herkenbaar is voor mensen die de wolf uit de populatie willen nemen. Als er echter meerdere gezenderde wolven lopen, is dit niet meer relevant. In het oosten van Nederland is de afgelopen periode een gezenderde wolf waargenomen.

Tenslotte dient opgemerkt te worden dat er de mogelijkheid is dat een zender door een onvoorzien technisch mankement beperkt of niet functioneel is. Dan kan een nieuwe poging gedaan worden om de wolf opnieuw te vangen.

2.5 Samenvatting van het advies

Het advies, zoals integraal is opgenomen in bijlage 1, laat zich samenvatten als volgt:

- Het instellen van een rustgebied van 400 ha (zie Zoogdiervereniging, 2024, Notitie 2024.004)
- Het vangen, zenderen en indien nodig negatief conditioneren van de ouderdieren van de roedel.
- Indien de situatie zich zonder provocatie van wolf blijft voordoen, in gang zetten van de beoordeling of sprake is van een probleem wolf en het opstellen van een toestemmingsbesluit (door bevoegd gezag) voor het doden van de specifieke wolf.
- Combineer het vangen, zenderen en negatief conditioneren van het wolvenpaar met het

vangen, zenderen en negatief conditioneren van wolf GW3237m, de mannelijke wolf die ook op de Utrechtse Heuvelrug loopt en interesse heeft in honden.

3 Werkwijze voor de uitvoering

De concrete aanpak van de activiteiten zijn uitgeschreven in dit hoofdstuk. De aanpak is dezelfde zoals deze is omschreven in de op 7 juli ingediende vergunningsaanvraag voor het negatief conditioneren van wolf met kenmerk GW3237m. De tekst is alleen herschreven naar het ouderpaar met de welpen.

In het kort bestaat de uitvoering uit het opsporen van de wolven via de passieve monitoring van het Wolvenmeldpunt en via het gebruik van live camera's. Er worden soft catch leghold traps geplaatst op plaatsen waar de bewuste wolven vaker worden gezien in een natuurlijke route of fuik in het landschap. Wanneer een van de wolven wordt gevangen in een softcatch leghold trap, wordt een alarmsignaal afgegeven en is de schutter binnen een half uur ter plaatse om de wolf te verdoven. Dan volgt aanbrengen van de zender en controle van de gezondheid van de wolf. Na het uitvoeren van de maatregel, volgt het online uitpeilen en analyseren van de data.

3.1.1 Team

Voor het vangen, verdoven en zenderen van de wolf zijn verschillende specialismes nodig, hiervoor is een team samengesteld en zijn personen geselecteerd die hiermee veel ervaring hebben in Nederland. Het gaat om het volgende team:

- Twee wildlife dierenartsen met veel ervaring met het verdoven van grote roofdieren: 5.1.2.e en 5.1.2.e
- Twee lokale dierenartsen die snel ter plaatse kunnen zijn: 5.1.2.e en 5.1.2.e 5.1.2.e
- Twee faunabeheerders met de kennis en ervaring voor het plaatsen van pootklemmen: 5.1.2.e 5.1.2.e faunabeheerder van Faunabeheer Midden Nederland en 5.1.2.e faunabeheerder van 5.1.2.e ;
- Een faunabeheerder met de kennis en ervaring met het schieten van een verdovingsgeweer: 5.1.2.e 5.1.2.e
- Een expert op het gebied van zenders voor wilde dieren, 5.1.2.e van Smart Parks, Utrecht.
- Ecologen met toegang tot de waarnemingen binnen het Wolvenmeldpunt, 5.1.2.e 5.1.2.e en 5.1.2.e 5.1.2.e (Zoogdiervereniging), 5.1.2.e en 5.1.2.e (zelfstandige wolvendeskundigen).
- Ecologen met de opdracht om het zenderen te begeleiden en de verkregen data te verwerken en analyseren: 5.1.2.e 5.1.2.e en 5.1.2.e 5.1.2.e (Zoogdiervereniging), 5.1.2.e en 5.1.2.e 5.1.2.e (zelfstandige wolvendeskundigen).
- Onderzoeker met artikel 9 bevoegdheid in het kader van de Wet op de Dierproeven (5.1.2.e La 5.1.2.e).
- De coördinatie van het project is een gedeelde verantwoordelijkheid van de provincie (5.1.2.e 5.1.2.e) en 5.1.2.e 5.1.2.e (Zoogdiervereniging).

3.1.2 Uitvoering

Vangen

Om te verdoven is het nodig dat het dier op korte afstand (minder dan 30m) benaderd kan worden.

De kans hierop wordt flink verhoogd door:

- het gebruik van soft catch leghold traps.
- te werken op bepaalde plaatsen in het landschap (zoals ecoducten), de inzet van camera's die live beelden doorsturen en door het gebruik van geuren en geluid.
- het verdoven uit te laten voeren door iemand die snel ter plaatse kan zijn, veel in het gebied kan zijn en die het gebied zeer goed kent. Daarvoor is gezien de locatie en geschikte ervaring 5.1.2.e geselecteerd. Hij is ervaren met het dichtbij naderen van wild, en is aanvullend op zijn dagelijkse praktijk van faunabeheer opgeleid in het verdoven en hanteren van een verdovingsgeweer. Daarnaast heeft hij verschillende cursussen gevolgd met het vangen van wolven in Canada.
- Te leren van ervaringen in binnen- en buitenland. Daarvoor worden ervaringen ingewonnen van boswachters, jagers en filmers in binnen- en buitenland om het plan te finetunen. Er worden gerichte acties uitgevoerd.

Selectie van de locatie van de soft catch leghold traps

Voor het gericht vangen van een wolf middels soft catch leghold traps is gekozen voor een militair oefenterrein, wat als voordeel heeft dat het afgesloten is voor mensen, er geen loslopende honden op het terrein aanwezig zijn, en de betreffende wolf er gebruikt van maakt. Dit is aangetoond met wildcamera's. De soft catch leghold traps zullen op van tevoren strategisch gekozen plekken verspreid over het terrein worden geplaatst door Faunabeheer Midden Nederland.

Op de plek waar een diervriendelijke pootklem geplaatst wordt, zal een gat in de grond gemaakt worden waar de soft catch leghold traps in komt te liggen en dit is net onder de grond ook wel blind gezet genoemd. De soft catch leghold traps zit bevestigd aan een ketting met schok-absorber en diverse draaiende delen zodat de klem en de ketting nooit in elkaar vast kunnen draaien. De ketting zit bevestigd aan een grond anker en/of aan een boom afhankelijk van de locatie. Aan de ketting van de soft catch leghold traps wordt een meldsysteem gemonteerd en een wildcamera die live beelden doorstuurt zodat er op voorhand al duidelijk is wat er in de soft catch leghold traps gevangen is. Als de wolf met zijn poot in de klem zit zal de ketting strakgetrokken worden en het magneetje zal van de ketting afvallen wat een melding genereert op de telefoon van Faunabeheer Midden Nederland. Deze gaat na het ontvangen van de melding meteen ter plaatse en zorgt ervoor om binnen 30 minuten op locatie te zijn.

De locatie waar de klemmen geplaatst worden zullen digitaal geregistreerd worden in Topo GPS zodat deze met de andere betrokkenen zoals de terreinbeheerder gedeeld kunnen worden, vanuit het veiligheidsaspect. Verder zal er op de locatie waar soft catch leghold traps geplaatst worden een markering aangebracht worden middels een gekleurd lint.

Verdoving

De wolf zal als deze is gevangen in een softcatch leghold trap door een ter zake kundige faunabeheerder (5.1.2.e) worden verdoofd. De wolf wordt intramusculair in de bilstreek geschoten met een verdovingspijl. De inductie/immobilistietijd is 5 minuten. Er is geen antidota en hierdoor zal, afhankelijk van het gewicht van de wolf de herstel- en ontwaaktijd 1-3 uur zijn.

Na het schieten zal een lokale dierenarts (5.1.2.e / 5.1.2.e) de wolf controleren op verwondingen en gezondheid en blijven monitoren. Erkende wildlife dierenartsen (5.1.2.e of 5.1.2.e) worden direct ingelicht bij het afgaan van het valalarm en op de hoogte gehouden wanneer de wolf met een verdovingspijl is geraakt, waarna één van de beschikbare wildlife dierenartsen direct naar de locatie van verdoven toe zal komen. Het 'veldprotocol gevangen en te zenderen wolf' wordt gevolgd voor foto's, meten, DNA en controles (zie bijlage 2).

De gebruikte verdovingspijl wordt direct teruggezocht. Zo'n pijl is opvallend vormgegeven en uit ervaring is bekend dat deze in ca. 90% van de gevallen wordt teruggevonden.

Zender

Na verdoving krijgt de wolf een leren halsband om zijn hals met daaraan een zender en een batterij. Het gaat om een programmeerbare zender met een minimale gebruiksduur van één jaar.

Via een katoenen verbinding slijt de halsband na verloop van tijd, waardoor de halsband afvalt, om onnodig dragen van de halsband gedurende een langere tijd te voorkomen. Als gevolg van weersomstandigheden, zand en modder is er een risico dat de zender korter meegaat. Er zijn twee zenders beschikbaar.

Na het omdoen van de zender zal de wolf op een rustige plek (in de directe nabijheid van de plek van verdoven, maar zonder kans op verstoring door mensen), bijkomen. Het dier wordt continu gemonitord tot het dier zelfstandig wegloopt en daarna gaat het monitoren door middel van de zender van start.

Uitlezen van de zender

De zender zendt signalen uit die via het LoRa-netwerk van KPN worden opgepikt en 'real-time' worden doorgegeven. Daardoor is het dier binnen en buiten Nederland nauwkeurig te volgen (hoewel het meest nauwkeurig binnen Nederland, doordat het LoRa-netwerk in het buitenland 'gaten in de dekking' vertoont). De zender is op afstand in te stellen in intensiteit.

Monitoring gedrag

De duiding van de data vindt plaats door een onafhankelijke wolvendeskundige van of namens de Zoogdierverseniging.

De provincie wordt op de hoogte gehouden van de voortgang van het vangen, negatief conditioneren, zenderen en uitpeilen via onderstaande overleggen en rapportages:

Zolang het vangen nog niet heeft plaatsgevonden:

- Wekelijks bericht met lijst van meldingen uit het gebied*, of het probleemgedrag is waargenomen
- Duiding of het probleemgedrag is afgenomen of toegenomen

- Duiding in geval van escalatie van gedrag of van een bijzondere probleemsituatie.

Indien zes weken geen probleemgedrag is waargenomen (via wolvenmeldpunt of socials) wordt geadviseerd het project af te schalen en beëindigen.

Na vangen en zenderen:

- Wordt de provincie op de hoogte gesteld; direct na vangen en zenderen; en daarna
- Duiding en kort overleg met de provincie; dagelijks gedurende 2 weken; daarna
- Duiding in een korte schriftelijke rapportage; wekelijks gedurende 4 weken; en daarna
- Duiding in een korte schriftelijke rapportage; maandelijks tot het einde van het project
- Dit eindigt na één jaar, gerekend vanaf startdatum zenderen.

In de duiding wordt ingegaan op welke patronen zichtbaar zijn in het gedrag van de wolf, en welk soort plaatsen de wolf intensief bezoekt.

Indien binnen een week na een maatregel te beperkte aanpassingen in het gedrag lijken te zijn (volgens de interventierichtlijnen), dan adviseren wij om aanvullend negatief te conditioneren door middel van paintball.

Indien het gedrag voldoende is aangepast wordt het project afgeschaald en beëindigd.

*Het Wolvenmeldpunt van de Zoogdiervereniging heeft de opdracht vanuit BIJ12 om alle meldingen van wolven en hun sporen te valideren en te verwerken in de database wolvenwaarnemingen. Periodiek wordt de verkregen data geanalyseerd en gerapporteerd in de Voortgangsrapportage Wolf, in samenwerking met BIJ12, de provincies en WENR. Intensievere analyse en aanvullende documentatie als gevolg van de probleemsituatie valt niet onder de reguliere werkzaamheden van het Wolvenmeldpunt, maar wordt in het kader van onderhavig project wel aangeboden. Dit omvat de volgende werkzaamheden:

- Bij de uitvoering van de validatie van waarnemingen extra aandacht vragen aan het team voor meldingen uit de regio,
- Indien nodig nabellen bij melders voor extra informatie,
- Het bijhouden van een tijdslijn van gevalideerde waarnemingen en bijbehorende beelden, en
- Nauw contact houden met provincie Utrecht om hen op de hoogte te houden van ontwikkelingen.

Vergunningen

Er kan gewerkt worden op de volgende toestemmingen:

- Toestemming van terreinbeheerders voor het plaatsen van de klemmen, camera's en betreden buiten paden en vrijlaten van de wolf.
- Een goedgekeurd studieplan van de Wet op de Dierproeven (Wod) voor 5.1.2.e met de Zoogdierstichting (onderdeel van de Zoogdiervereniging) als eindverantwoordelijke vergunninghouder (24800) en 5.1.2.e 5.12a 5.1.2.e als verantwoordelijk artikel 9 functionaris.
- Omgevingsvergunning van de Provincie Utrecht
- Draagverlof voor het dragen van een geweer van categorie IV, waaronder een verdoovingsgeweer/ - pistool

Evaluatie

Het project wordt geëvalueerd, waarbij de lessen uit dit project worden gedeeld met

wetenschappers uit het internationale deskundigenteam, en vastgelegd in het internationale document 'How to deal with bold wolves'. Hierdoor wordt steeds verder geleerd hoe kan worden ingegrepen bij probleemsituaties met wolven.

Bijlage 2 Veldprotocol

Er was nog geen veldprotocol beschikbaar voor 'gevangen wolf/te zenderen wolf'. Voor het eerdere project negatieve conditionering GW3237m is onderstaand veldprotocol samengesteld, dit moet nog definitief worden gemaakt en worden vastgesteld.

Veldprotocol gezenderde wolf

Wolf - Canis lupus		Veldformulier gevangen wolf/te zenderen wolf Versie 1 juli 2024 EvN
Protocol gevangen wolf/te zenderen wolf		
Persoons-/Contactgegevens		
Naam persoon die verdoovingsgeveer hanteert:		F ₂
E-mail adres:		
Naam geautoriseerd wildlife dierenarts		F ₃
E-mail adres:		
Naam geautoriseerd dierenarts (lokaal)		F ₄
E-mail adres:		
Naam assistenten:		F ₅
Algemene gegevens		
Waarnemingsdatum:		
Waarnemingstijd:		
Provincie van waarneming:		
Plaats van waarneming:		
Coördinaat X:		
Coördinaat Y:		
Verdoof eerst de wolf		
geslacht:	mfv	
Foto's		
Foto's	omgeving met wolf	
	geheel dier zonder zender	
	geheel dier met zender	
	kop	
	gebit	
	pooten	
	aanname vanden	
	individuele kenmerken	
	Plaak GEEN foto op de plaats van vrijlaten	
DNA afname:		
DNA afname:	naam DNA afname vangsituatie: sub. Code: ... (Het is zonder DYES vergunning niet toegestaan om bloed af te nemen of haarschijf te verzamelen.)	
Meten		
Metten door:	naam	
Hoektand afstand boven	cm	
Hoektand afstand onder	cm	
omtrek van de nek	cm	
kopromp lengte	cm	
gewicht	kg	
Controleren		
Wolff	ogen beschermd	
	temperatuur in de gaten gehouden	
Zender	zitten de schroefjes goed vast?	
	is er voldoende ruimte tussen de haarschijf en de nek?	
	keuze Fierus Tracker?	
Verdoovingspijlje	terugzwellen	
Transporteren en vrijlaten		
Wolff geseedde door:	naam	
Wolff behandeld door:	naam	
Dier getransporteerd door:	naam	
Antidota toegediend	naam door:	